

Міністерство освіти і науки України
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Поморська академія в Слупську (Республіка Польща)
Коледж Санта-Фе (США)
Центральна бібліотека Болгарської академії наук (Болгарія)
Державний університет Сан-Паулу (Бразилія)
Інститут мов (Федеративна Республіка Німеччина)
Західноукраїнський національний університет (Тернопіль)
Державний архів Полтавської області
Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека
імені І. П. Котляревського
Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»

Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи

**МАТЕРІАЛИ
VII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

24 листопада 2022 року

Полтава

2. Скубюк М.В. Завдання сучасних електронних словників. матеріали XIV Міжнародної наукової інтернет-конференції *Advanced technologies of science and education*. URL: <http://intkonf.org/skubyuk-mv-zavdannya-suchasnih-elektronnih-slovniv/> (дата звернення: 08.11.2022).

3. Кульчицький І.М. Комп'ютерно-технологічні аспекти створення сучасних лексикографічних систем. К.: НБУ ім. В. І. Вернадського, 2002. 57 с.

4. Пещак М., Широков В. Структурні моделі лексикографічних систем. *Проблеми української науково-технічної термінології* : Тези III Міжнарод. наук. конфер. «Проблеми української науково-технічної термінології». Л., 1994.

5. Сивак О. Б., Шадура В. А. Типологія електронних словників. Південний архів (філологічні науки) № 84 (2020). С. 124–131. URL: <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/715> (дата звернення: 08.11.2022).

6. Кучерук О. Основні напрями розвитку електронної лінгводидактики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Вип. № 3 (41). С. 83–91.

7. Мисак Р.: Класифікація та укладання. Проблеми української термінології : збірник наук. праць. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2008. С. 52–55.

8. Вікіпедія. Електронний словник. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%> (дата звернення: 08.11.2022).

Людмила Дерев'яно,

к.філол.н., доцент,

м. Полтава

**ОБОВ'ЯЗКОВІ ТА ФАКУЛЬТАТИВНІ АТРИБУТИВНІ ПОШИРЮВАЧІ ЯК
КОМПОНЕНТИ ПРИЙМЕННИКОВО-ІМЕННИКОВИХ ТЕМПОРАТИВІВ У
ТЕКСТАХ ДОКУМЕНТІВ**

З-поміж численних мовних засобів, задіяних в оформленні тексту сучасного документа, важливу роль відведено прийменниково-іменниковим часовим конструкціям, оскільки головним його складником є інформація в часі й просторі. «Увага до мовних параметрів інформації особливо актуалізувалася в умовах глобальних світових змін, які призвели до зростання сфер функціонування мови й розширили коло мовних явищ, що потребують спеціального лінгвістичного вивчення» [2, с. 60].

Роль семантичного маркера в прийменниково-субстантивних темпоративах, уживаних у текстах документів, регулярно виконують атрибутивні поширювачі. Обов'язковість / факультативність означального компонента мотивована значущістю репрезентованої ним інформації. Традиційною в мовознавстві є думка про те, що в синтаксичних структурах означення функціують на засадах факультативності й виступають у сполученні з іменниками, які виражають своє значення незалежно від інших складників. „Факультативні прислівні компоненти атрибутивного типу, – справедливо наголошує Н. І. Кухар, – виконують функцію конкретизатора статичної ознаки предмета” [1, с. 11]. Проте існує й інший погляд, згідно з яким за означеннями закріплено роль облігаторних конститuentів. У такому разі їх використовують у специфічних синтаксичних умовах, зокрема у складі синтаксем, яким властива інформативна недостатність, тобто вони через свою синсемантичність реалізують план змісту лише в поєднанні з детермінувальними компонентами, що репрезентантують інформацію, необхідну для їхньої автосемантичності, отже, і автосемантичності синтаксичних конструкцій загалом.

Атрибутив може бути складником будь-якого елемента структури, утворюючи з ним єдине ціле. Це пояснюється його значенням: ознака називає якість, властивість, яка існує не поза предметом чи явищем, а в ньому самому. Облігаторний атрибутив не може бути вилученим із речення. На відміну від нього, факультативний

поширювач уносить додаткову інформацію, що „є суттєвою з погляду комунікативного значення, але не є категоріальною” [3, с. 28]. Як наслідок, вилучення такого компонента не впливає на формування семантичного мінімуму повідомлюваного.

В українському мовознавстві проблему облігаторності / факультативності на синтаксичному рівні різноаспектно вивчали І. Р. Вихованець, Н. Л. Іваницька, Й. Ф. Андерш, О. І. Леута, А. П. Загнітко, М. І. Степаненко й інші науковці.

Проведене дослідження показало, що обов'язковість атрибутивів пов'язана зі значенням іменника, який уходить до складу прийменниково-субстантивного темпоратива. Якщо первинний часовий прийменник сполучається із субстантивом нечасового значення, зокрема з девербативом – назвою соціальних відносин (*відвідини, зустріч*), інтелектуальної діяльності (*згадка, пам'ять, спомин*), комунікативної діяльності (*розмова, спілкування, обговорення*), атрибутив компенсує відсутність темпоральної семи в такому іменникові, напр.: *При перших відвідинах Народного музею історії університету імені Надії Кочерги здобувачі вищої освіти зацікавилися славним минулим ЗВО й виявили ініціативу дослідити його більш докладно* (Прес-реліз). Отже, такі атрибутиви є обов'язковими, оскільки їхнє вилучення спричиняє інформативну недостатність описаних структур. Щодо іменників-часоназв, які сполучаються з первинними темпоральними прийменниками, то простежено тенденцію функціонування облігаторних означень у складі структур із субстантивами – найменуваннями загальних часових понять (*епоха, ера, мить, момент, період, пора, проміжок, термін, час*). Виокремлені іменники потребують уточнення, тому що експлікують темпоральну семантику надто широко, узагальнено. Їхню інформативну недостатність послідовно компенсують атрибутиви у вигляді прикметників, напр.: *Здійснити прибирання території університету у зв'язку з настанням осінньо-зимового періоду у встановлений термін* (Розпорядження). Кожен з таких субстантивів програмує свій

набір облігаторних означальних компонентів. Так, іменники з темпоральним значенням *мить, момент* є авалентними стосовно прикметників *довгий, тривалий*. Натомість вони регулярно сполучаються з обов'язковим атрибутивом на взірць *короткий, наступний, останній* тощо.

Валентно активними у складі прийменниково-іменникових темпоративів із субстантивами на позначення загальних часових понять *період, проміжок, термін, пора, час, епоха, ера* в текстах документів є обов'язкові атрибутиви, репрезентовані здебільшого відносними прикметниками, які віддзеркалюють найрізноманітніші відношення між предметами, зокрема щодо темпоральних особливостей, перебування в часі до або після певної події, обмеження тими або тими часовими рамками (*античний, вчорашній, грудневий, зимовий, нинішній, обідній, первісний, ранковий, стародавній*), стосовно характеристики предмета за його функційними особливостями чи призначенням (*буденний, високосний, вихідний, десятиденний, інтелектуальний, робочий, святковий*), напр.: *У десятиденний термін подати пропозиції щодо пропонованої вартості навчання за спеціальностями факультету філології, психології та педагогіки* (Розпорядження).

Означення, репрезентовані якісними та відносними прикметниками, мають факультативний характер, коли сполучаються з іменниками – назвами частин доби (*ранок, день, полудень, вечір, ніч*) як компонентами розглядуваних прийменниково-субстантивних конструкцій. Семантичний діапазон відносних прикметників представлений лексемами, які вказують на загальний час (*давній, постійний, ранній*), а також час, співвіднесений із порою року (*зимовий, весняний, літній, осінній*) чи частиною доби (*ранковий, обідній, нічний*), напр.: *Доводжу до Вашого відома, що **під час нічного землетрусу** стався частковий обвал будинку по вулиці Кременчуцькій* (Доповідна записка).

Функцію атрибутива в прийменниково-іменникових темпоральних структурах виконують також порядкові числівники. Вони посідають обов'язкову позицію, коли

сполучаються із субстантивами часової й нечасової семантики, утворюючи семантично та синтаксично неподільні конструкції. З-поміж іменників темпорального значення виявлено найменування а) загальних часових понять (*час, пора, період, момент, мить*), б) конкретних вимірів часу (*секунда, хвилина, година, день, доба, тиждень, місяць, квартал, півріччя, рік, десятиліття, століття, тисячоліття*), в) пір року та днів тижня (*зима, весна, літо, осінь; понеділок, вівторок, середа* й ін.), напр.: *У перші дні війни студентське самоврядування створило волонтерський штаб* (Звіт). Субстантиви нечасової семантики – це здебільшого девербативи на позначення процесів, явищ, що мають певну тривалість у часі (*засідання, голосування, приїзд, похід, мандрівка, подорож, зйомка, змагання, чергування, знайомство, зустріч*), напр.: *На першому засіданні Вченої ради було ухвалено рішення про перерахування одnodенної заробітної плати на потреби ЗСУ* (Службовий лист); *Уже в першу зустріч було обговорено основні питання майбутньої угоди* (Протокол). Функціонування таких атрибутивів має облігаторний характер, оскільки саме вони забезпечують необхідну значеннєву наповнюваність прийменниково-іменникових темпоративів, перебирають на себе роль семантичних маркерів.

У складі корелятивів із вторинними темпоральними прийменниками **prep** під час + Ngen – prep у (в) ході + Ngen – prep у (в) процесі + Ngen; prep у (в) час (часи) + Ngen – prep у (в) період + Ngen – prep за часів + Ngen – prep за час + Ngen – prep часів + Ngen – prep у (в) добу + Ngen – prep у (в) пору + Ngen; prep в епоху + Ngen – prep в еру + Ngen, які експлікують семантику неозначеної часової тривалості, атрибутиви використовують значно рідше. Це пояснюється тим, що похідні прийменники містять у своєму складі повнозначний компонент, який є часоназвою й забезпечує інформативну коректність прийменниково-іменникового темпоратива. Атрибутиви, які спорадично функціують у корелятивах із вторинними темпоральними прийменниками, репрезентовані якісними та відносними

прикметниками. З-поміж якісних зафіксовано лексеми на позначення параметричних характеристик (*великий, довгий, короткий, повний*), сприйняття, усвідомленості (*важкий, доступний, легкий, простий, складний*). Серед відносних виявлено ті, які репрезентують ознаку стосовно просторового розташування, місцезнаходження, топонімічної, національно-географічної, адміністративно-територіальної належності (*міжнародний, молдавський, національний, французький*), темпоральних особливостей (*вранішній, нічний, обідній, осінній, річний*), функційних особливостей чи призначення (*авіаційний, драматичний, експедиційний, інформаційний, еволюційно-генний, телефонний, творчий, черговий*), напр.: *У процесі інтенсивного розвитку університет удосконалює свою матеріально-технічну базу* (Звіт).

Іррегулярно вживані атрибутиви у співвідносних конструкціях, які репрезентують семантику неозначеної часової тривалості й утворені за участю вторинних прийменників, функціують на засадах факультативності. Похідні прийменники, сформовані на базі повнозначних частин мови, зберігають із ними тісний семантичний зв'язок. Він забезпечується передусім наявністю експліцитно актуалізованого темпорального значення в лексемах **час, доба, епоха, ера, кінець, період, початок, час** – повнозначних компонентах вторинних прийменникових одиниць, які перебирають на себе роль тих основних носіїв часової семантики, що є індіферентними до обов'язкових конкретизаторів.

У структурі темпоральних корелятивів восьмикомпонентної парадигми **грег на + Nacc – грег за + Nacc – грег через + Nacc – грег протягом + Ngen – грег упродовж (впродовж) + Ngen – грег у (в) плинні + Ngen – грег за час + Ngen – грег за період + Ngen**, які виражають семантику означеної часової тривалості, спостережено атрибутиви, репрезентовані якісними прикметниками на позначення параметричних характеристик (*довгий, короткий, малий*), відносними прикметниками, що вказують на час (*вічний, швидкоплинний, минулий*), неозначеними займенниковими ад'єктивами. Стосовно іменників, які передбачають ці конкретизатори, то їхнє ядро

сформували лексеми – назви загальних (*час, мить, момент, період, пора*) і конкретних (*тисячоліття, століття, десятиліття, рік (роки, літа), квартал, місяць, декада, тиждень, доба, день, ніч, година*) часових понять, напр.: **Протягом звітного періоду** умови контракту виконано в повному обсязі (Звіт). Зазначимо, що більшість аналізованих іменників у складі темпоративів **prep за + Nacc – prep протягом + Ngen – prep упродовж (впродовж) + Ngen** вступають у семантико-синтаксичні зв'язки з атрибутивами прикметникового походження, що функціують на облігаторних засадах.

Будучи синсемантичними, іменники – назви загальних часових понять (*час, період, мить, момент*) програмують обов'язкові атрибутивні компоненти, напр.: **Упродовж робочого часу** працівники сумлінно виконують свої професійні обов'язки (Звіт).

Позицію облігаторних означальних компонентів у прийменниково-іменникових темпоративах із похідними прийменниками, які експлікують семантику означеної часової тривалості, заповнюють також неозначено-кількісні числівники на взірць *кілька, декілька*, напр.: **Упродовж кількох років** університет упевнено утримує лідерські позиції з-поміж ЗВО Полтавського регіону (Прес-реліз).

У структурі синтаксеми **prep напередодні + Ngen** із вторинним часовим прийменником субстантиви вживаються з атрибутивними модифікаторами й без них. Зафіксовано функціювання присубстантивних поширювачів, репрезентованих відносними ад'єктивами, які характеризують предмет за його функційними особливостями (*католицький, офіційний, урочистий*), подеколи якісними, що передають параметричні ознаки (*великий, довгий, короткий*), а також вказівними та означальними займенниковими прикметниками й порядковими числівниками, напр.: **Напередодні урочистого святкування** ювілею університету відбулася нарада членів оргкомітету (Протокол). Атрибутиви, репрезентовані власне-прикметниками,

мають факультативний характер, оскільки функціують у складі прийменниково-іменникових темпоративів із автосемантичними конститuentами.

Прийменниково-іменникові корелятиви **prep до початку + Ngen – prep перед початком + Ngen – prep з (із) початку + Ngen – prep від (од) початку + Ngen – prep на початку + Ngen – prep з (із) початком + Ngen**, які експлікують значення початкових часових меж дії, мають у своїй структурі лексему *початок* і вживаються здебільшого без атрибутивів. Наявність їх зумовлена семантикою субстантива. Обстежений фактичний матеріал дає підстави зробити висновок про те, що іменники з часовим значенням – назви пір року (*зима, весна, літо, осінь*), місяців (*січень, травень, вересень* та ін.) здебільшого функціують без означень, напр.: ***На початку жовтня*** спостережено високу активність студентського волонтерського руху (Прес-реліз). Субстантиви, що номінують конкретні виміри часу (*секунда, хвилина, година, день, доба, тиждень, декада, місяць, семестр, квартал, рік (роки, літа), століття, тисячоліття*), можуть програмувати залежно від загальних умов висловлення наближені до облігаторних атрибутивні конститuentи, які конкретизують їхній значеннєвий план, напр.: ***На початку наступного тижня*** відбудеться вакцинація співробітників. Уточнену інформацію буде повідомлено додатково (Оголошення).

Факультативні атрибутивні конститuentи виявлено у структурі співвідносних прийменниково-субстантивних темпоративів із прийменниковими еквівалентами, що мають лексему *початок*. Вони сполучаються з іменниками нечасової семантики, що номінують соціальну діяльність (*засідання, голосування, змагання, чергування*), комунікативну діяльність (*розмова, розповідь, суперечка*), соціальні відносини (*знайомство, зустріч, співпраця*), заходи чи форми суспільної організації часу (*зліт, збори, конференція, з'їзд, мітинг, нарада, урок, лекція, репетиція*). Атрибутиви у складі корельованих структур на позначення початкових меж реалізації дії репрезентовані відносними ад'єктивами, які характеризують предмет за його

функційними особливостями чи призначенням (*драматичний, закадровий, інформаційний, телефонний*), напр.: *Перед початком важливого засідання представники обох організацій ще раз обговорили перспективи подальшої співпраці* (Прес-реліз).

У темпоративах **prer після + Ngen** на позначення часової наступності зафіксовано атрибутиви різної лексико-граматичної природи. На облігаторних або наближених до обов'язковості умовах уживаються означальні компоненти, виражені якісними та відносними прикметниками. Розряд якісних формують лексеми, які характеризують розмір (*великий, малий, довгий, короткий, тривалий*). Відносні ад'єктиви об'єднують лексеми на позначення темпоральних особливостей (*денний, тижневий, місячний, річний, осінній, зимовий*), напр. : *Після місячної відпустки науково-педагогічні працівники стали до роботи* (Звіт). Виділений атрибутив уносить специфічний семантичний відтінок у значеннєвий обсяг прийменниково-іменникових темпоративів і забезпечує інформаційну коректність синтаксеми та висловлення загалом.

У досліджуваному матеріалі не виявлено означальних компонентів у складі корелятивів **prer незадовго після + Ngen – prer після завершення + Ngen – prer після закінчення + Ngen**. Їхня відсутність зумовлена тим, що субстантиви сполучаються з вторинними часовими прийменниками, які зберігають тісний генетичний зв'язок із повнозначними частинами мови й завдяки цьому темпоративи аналізованої семантики мають самодостатній зміст. Виняток становлять часові конструкції **prer по закінченні + Ngen**. У них функціують атрибутивні поширювачі, які в парі з іменниками – назвами навчальних закладів (*школа, заклад загальної середньої освіти, інститут, університет*), дій, процесів (*заслуховування, читання*), наукових понять (*термін*) тощо утворюють лексичні словосполучення, напр.: *Після закінчення Скороходівського ЗЗСО вступив на навчання до Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»* (Автобіографія);

Після закінчення випробувального терміну, з 2019 року, працюю керівником структурного підрозділу (Автобіографія).

У структурі корелятивів, які виражають семантику проміжного часу **преп на рубежі + Ngen – prep на зламі + Ngen – prep на стику (стиках) + Ngen – prep на межі + Ngen – prep на переломі + Ngen – prep на перевалі + Ngen**, не виявлено атрибутивів. Зазначені часові конструкції є авалентними стосовно означень, тому що наділені самодостатнім змістом, який забезпечують субстантиви з часовим значенням (*місяці, роки (літа), століття, тисячоліття, епоха* й ін.) у сполученні з похідними прийменниковими одиницями, напр.: *На зламі тисячоліть, у 2000-му році, університет відзначив своє 70-річчя* (Прес-реліз).

Отже, атрибутивні поширювачі як органічні складники прийменниково-іменникових темпоративів можуть виконувати роль семантичного маркера, конкретизувати потрібною інформацією їхній значеннєвий обсяг, тобто входити до складу прийменниково-субстантивних конструкцій документних текстів на засадах облігаторності й факультативності. Їхнє обов'язкове вживання зумовлене передусім інформативною недостатністю іменника – компонента прийменниково-відмінкового темпоратива, а подеколи й загальними умовами висловлення. Факультативні атрибутиви виявлено у складі прийменниково-іменникових конструкцій із субстантивами – назвами загальних часових понять.

Джерела та література

1. Кухар Н. І. Типологія факультативних прислівних компонентів речення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2005. 20 с.

2. Лукаш Г. Документний текст: мовні параметри часу й простору. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації* : матеріали III Всеукраїн. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 22 листопада 2018 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2018. С. 60 – 65.